

PLÁŠŤ

Thor Ewing

Přeloženo z knihy *Viking Clothing*, str. 102–8.

Marobud

Tacitus nám říká, že plášť byl hlavní částí germánského oblečení. Archeologové současně odkryli několik raných dokladů. V době vikinské se jednalo o nejčastější druh svrchního oblečení. Mezi Rusy, které navštívil Ibn Fadlan, mohl být nošen bez dalšího oblečení, stejně jako tomu bylo v římských dobách. Ságy, které vyprávějí o pláštích nošených přes lněné oblečení, svědčí o pokračující důležitosti pláště jakožto svrchního oděvu.

Feldr

Plášť, který podle Ibn Fadlana „kryje polovinu těla a nechává jednu ruku volnou“, je tentýž plášť, který nosili Germáni v Tacitově době – jde o velký obdélníkový kus látky přehozený přes tělo a sepnutý na pravém rameni, který tak nechával naprosto volnou pravou ruku. Tento druh pláště, *feldr*, je typickým mužským pláštěm raného středověku a odpovídá římskému *sagum*.

Pláště doby vikinské mohly být, stejně jako jejich římské předchůdci, poměrně velké. V *Sáze o Kormákovi* (Kormáks saga) má plášť pro *hólmgangu*, jistý druh souboje vykonávaný na *feldu*, „stranu o pěti loktech“ (*fimm álna í skaut*); středověký islandský loket odpovídal 45 cm, takže délka strany pláště vychází na cca 230 cm. To by odpovídalo římským pláštům nebo pláštům z období stěhování národů, které měly na šířku od 200 do +275 cm. Délka pláštů byla o něco menší než jejich šířka, takže pokud delší strana byla dlouhá pět loktů, pak kratší měla něco okolo tří a půl loktů. To pláště popsanému v *Sáze o Kormákovi* dává rozměry přibližně 230 × 160 cm, ale je otázkou, jak moc tyto údaje můžeme brát vážně. Podle *Života Karla Velikého* (De Carolo Magno) měly skvělé franské pláště tvar dvojitého čtverce, což by i zde bylo příhodnější, protože v jiném případě by bojovníci museli bojovat na těsném prostoru o délce 115 cm. Zapisovatel *Ságy o lidech z Svarfdalu* (Svarfdæla saga), ve které každý muž stojí na svém vlastním plášti, si jistě představoval menší pláště. Přestože se obecně přijímá, že fráze *í skaut* naznačuje čtvercový plášť, není to kvůli rozměrům pravděpodobné – čtvercový plášť se stranou o pěti loktech by byl téměř nenositelný.

Jiná standardní velikost pláště se nachází v islandském zákoníku *Šedá husa* (Grágás), kde je velikost „obchodního *feldu*“ (*varar-feldr*) stanovena na „čtyři palcové lokte zdéli a dva všír“, což odpovídá rozměrům uvedeným v *Životě Karla Velikého*. Palcový loket je kratší než standardní loket, a tak tyto pláště mohly měřit 160 × 80 cm. Obchodní pláště byly vyráběny z chundelaté látky s vlasem a mohly být menší než jiné pláště kvůli váze látky. Jednalo se o nebarvené pláště podobné tomu, který nosil Harald „Šedoplášť“ (*Sága o Haralddu Šedoplášti* 7), ale existovaly i barvené varianty (kap. 3). Pozůstatky pláště z chundelaté látky byly nalezeny na plášťové sponě z Birky (hrob Bj.736) a podobné fragmenty pocházejí z Ruska, Islandu a Británie. Tato zákonná vymezení velikostí pláštů určených k souboji a obchodu podávají konkrétní informace o obecně uznávaných standardech.

Drsné tkaniny, ne nepodobné tlustým a volným keprovým vazbám u dřívějších pláštů, byly nalezeny ve spojitosti s některými plášťovými sponami z hrobů v Birce. Tyto tkaniny v hrobech vysoce postavených lidí jasně naznačují, že takové pláště byly nošeny pro zahřátí, ale *feldir* a podobné pláště mohly být současně symbolem postavení. Na výšivce z Bayeux, kde je vyobrazeno přibližně 400 oblečených lidí, má plášť každý osmý, z nichž každý je člověk vyššího postavení – velmož, dvořan nebo lodní kapitán; polovinu ze všech pláštů na sobě mají důležití šlechtici jako Harold Godwinson a vévoda Vilém. Třebaže sepnutí na pravém rameni nechává pravou ruku volnou, nikdo z těch, kdo má na výšivce z Bayeux plášť, se nezapojuje do boje nebo jakékoli fyzické činnosti. Na ostatních obrazových pramenech jsou pláště typu *feldr* běžně nošeny jako odznak vysokého postavení, což si myslel i autor norského *Královského zrcadla* (Konungs skuggsjá) ze 13. století.

Zřejmě podobné *feldu* byly pláště typu *skikkja* a *möttull*. *Möttull* je poprvé zmíněn básníkem

Kormákem (Kormáks saga, sloka 71, kap. 22) v 10. století. Jedná se zřejmě o přejaté slovo, které označuje západní typ pláště, zřejmě půlkolový, který se do Skandinávie dostal v době vikinské. V tomto období byly půlkolové pláště sepnuty na rameni, stejně jako *feldr*. Zdá se, že *skikkja* byla luxusním oděvem, který byl rozdáván a přijímán králi a který nosili pouze význační muži. Název se vztahuje spíše k materiálu než ke střihu a občas je zaměňován s *möttulem* a *feldem*. V *Sáze o lidech z Lososiho údolí* (Laxdæla saga) nacházíme výjimečný detail, když Halldór rychle vstane s nohou na okraji pláště a spona protrhne jeho *skikkju*, což naznačuje, že plášť je vyroben z jemné tkaniny. Obzvláště skvělý příklad takového pláště se nachází v *Sáze o lidech z Ljósavatnu* (Ljósvetninga saga) a *skikkja* měl být také skvělý plášť, který měl Hauk hábrók získat darem od krále Haralda (*Hauks þáttur hábrókar, Flateyjarbók*).

Bohaté výzdoby skandinávských pláštů si ve svých zápiscích o vikinském městě v Irsku povšiml také maurský geograf al-'Udhri kolem roku 1058. Al-Qazwini jej ve 13. století cituje: „Jeho obyvatelé mají zvyky a oblečení Severanů. Odívají se do cenných pláštů, z nichž každý je roven stovce denárů“ (Dunlopův překlad). Al-'Udhri také dodává, že pláště vznešených mužů jsou zdobené perlami, což připomíná *Ságu o Eiríkovi Zrzavém* (Eiríks saga rauða), kde je möttull věštkyně Thorbjörg posázen drahými kameny.

Dodatek překladatele:

Není řečeno, že *feldr* je pouze mužský typ. Pláště měly vyjma zahřívací a okrasné funkce i další úlohy. Jak jsme již slyšeli, na velmožských dvorcích se často stávaly dary, takže upevňovaly vztahy mezi darujícím a obdarovaným. Plášť dobře zakrýval zbraň do doby vytasení. Mohu pouze doplnit, že staroseverskými výrazy pro plášťové spony byly *dálkr* nebo *nist*.

Některé básně uvádějí, že pláště typu *möttull* a *skikkja* byly ozdobeny či rovnou vyrobeny z šarlatu nebo z látky *guðvef*, což označuje samet či samitum. V písemných pramenech jsou zmíněny také pláště z kožešin velkých zvířat, například medvědů (*bjarn-feldr*). Nejčastěji se však pláště musely vyrábět z vlny, aby plnily i svou základní funkci.

Autor se nevyjadřuje k barvám pláštů, které jistě také hrály svou roli. Střední vrstva používala modře barvené pláště (viz *Sága o Njálovi*, kap. 13, 91, 118), případně nebarvené. Oproti tomu vyšší vrstva měla rudé pláště – skald Þorbjörn hornklofi ve své *Havraní písni* (Hrafnsmál) píše, že král Harald Krásnovlasý daroval skaldům „rudé pláště s dobře provedeným jasným lemováním“. Ačkoli má jít o drahocenné pláště, stále jsou označovány jako *feldr*. Zmíněné „lemování“ pravděpodobně označuje karetku. Podobně se v *Sáze o Njálovi* (kap. 33) dozvídáme o plášti typu *skikkja*, která měla „krajkový lem na spodním okraji“. Dozvídáme se také, že některé pláště byly dvoubarevné (*hálf-litr*).

V souvislosti s „obchodním pláštěm“ autor nezdůraznil, že se má jednat o plášť s vertikálně našívanými pruhy kožešiny (*röggvar*) či pruhy všívaných střapců. Je vysoce pravděpodobné, že na osnovy a útky pláštů byly používány různě barevné příze, čímž se také dosáhlo barevného motivu.

Kápa

V *Knize o záboru země* (Landnámabók) a v *Sáze o spojencích* (Bandamanna saga) je zmíněn typ pláště, který se nazývá *kápa*. V obou případech se jedná o oděv, který má kapuci a jeden rukáv. *Kápa* musela být dlouhá a na rozdíl *feldu* musela krýt obě strany. Zdá se, že nejpravděpodobnějším řešením je obdélníkový nebo půlkolový plášť nošený jako *feldr*, který byl na pravém boku sešit k místu, kde byl přidán rukáv.

V ságách se *kápa* zdá být oděv vysoce postavených mužů a často je barvena na modro. Thorgils v *Sáze o lidech z Lososiho údolí* (kap. 62) a Gísli v *Sáze o Gíslim* (kap. 20) se převléknou ze svých obyčejných šatů do *kápy*, což je vnímáno jako lest. Gísli měl ve své *kápě* být „velkolepě oblečen“ (*vel búinn*). Muži v *kápě* se objevují také na koních, stejně jako Véstein v *Sáze o Gíslim* (kap. 12), kdy jeden rukáv jezdců umožňuje třímát otěže.

Slovo *kápa* se však neobjevuje v poezii, a pomineme-li zmínku v *Knize o záboru země*, musíme konstatovat, že se může jednat o oděv povikinské módy.

Dodatek překladatele:

Autor píše, že *kápa* představovala oblečení vysokého postavení. S tím nesouhlasím, protože výzdoba ani kontext použití tohoto typu pláště neodpovídá. Víme, že *kápy* měly být modré nebo kožešinové, takže jsou spíše známkou střední vrstvy.

Je jistě příznačné, že *kápa* je v českých překladech překládána jako „plášť do deště“. Tento typ pláště byl zcela jistě odolnější proti povětrnostním podmínkám, takže se lépe hodil ke každodennímu venkovnímu použití.

Slæðr

Egil Skallagrímsson v jedné své strofě z 10. století děkuje svému příteli Arinbjörnovi za to, že mu daroval hedvábný *slæðr* (*Egils saga*, strofa 43, kap. 67). Podle ságy byl vyroben Egilovi přesně na míru, protože byl vyšší než ostatní lidé, a byl tak dlouhý, že když si ho tajně vypůjčil Egilův dospělý syn, umazal se v bahně, což způsobilo Egilův hněv (kap. 79). Stejně tak se v *Sáze o lidech z Vatnsdalur* (*Vatnsdæla saga*, kap. 30) nalézá příběh o Bergovi, který, když se ušpiní spodek jeho *slæðu* „z dobré látky“ (*af góðu klæði*), k podivu všech odřízne zašpiněnou část oděvu a zahodí ji. Sám název *slæðr* naznačuje dlouhý oděv, protože souvisí se slovy *slæða* „vláčet na zemi“ a *slóð* „stopa“. Takto dlouhý oděv byl jistě sám o sobě velmi nákladný. Proto Egil zmiňuje ve své sloce pouze *slæðr*, ačkoli měl podle ságy obdržet kompletní oblečení. Nákladnost *slæðu* je nápadná také v *Sáze o Njálovi* (kap. 123), kde je po domluvě odškodného nabídnut návrh tento typ oděvu; takováto nabídka je podle Roscoe „pokusem přemoci druhého svou štedrostí“ a z dohody a předání *slæðu* okamžitě sešlo.

Zdá se, že *slæðr* byl oděvem podobným pluvíálu, který se skládá z půlkolového kusu hedvábné látky a který dosahuje od ramen po zem. Je občas spojen dvěma brožemi, jednou na každém rameni. Jeden normanský pluvíál z 12. století, který původně patřil Rogerovi II. Sicilskému, sestává z půlkolového šarlatového samita, která má rozměry 345 cm na šířku a 146 cm na délku. Je honosně vyšíváný hedvábím a zlatem, posázený emailem, perlami a drahokamy. Egil ve své sloce říká, že jeho *slæðr* je vyroben z hedvábí a má zlaté *knappar*, což může znamenat „knoflíky“, ale zde může také být přeloženo jako „malé kruhové brože“.

Zapisovatel ságy zřejmě chápal Egilův *slæðr* jinak, protože ho popsal jako „hedvábný a bohatě vyšíváný zlatem, posázený zlatými *knappar* odshora až dolů“ (*gerðar af silki ok gullsaumaðar mjök, settar fyrir allt gullknöppum í gegnum niður*, kap. 67), díky čemuž je oděv obvykle interpretován jako dlouhý kabát s knoflíky. Neexistuje však žádný důkaz o tom, že by se v době vikinské používaly takto dlouhé kabáty s knoflíky – u vikinských kaftanů se nenacházely knoflíky pod pasem. A pokud měl zapisovatel ságy v hlavě tento historický typ oblečení, možná si představoval Egila oblečeného do pluvíálu zdobeného knoflíkovitými ornamenty na čelní straně, stejně jako je tomu u na západním čele katedrály ve francouzském St Gilles du Gard z 12. století. Dekorativní bambule vyrobené ze stříbrného drátu jsou známy z Birky, zatímco depot z irského Dunmore Cave, který byl uložen za Egilova života, se skládá z hedvábí zdobeného zlatem a šestnácti knoflíkovitých předmětů různé velikosti ze stříbrného drátu, které mohou být interpretovány jako pozůstatky hedvábného pluvíálu s dekorativními *knappar*.

Mužský *slæðr* pravděpodobně převzal svůj název po již existujícím oděvu nošeném ženami, který mohl být naopak ovlivněn mužskou podobou oděvu. Dlouhý, splývavý a půlkruhový oděv se při nošení na zádech řasil, stejně jako můžeme vidět u dobových vyobrazení ženských šatů a oděvu, který má na sobě v *Písni o Rígovi* (Rígsþula) Matka (sloka 29). To vedlo k teorii, že hedvábný *slæðr* byl považován za zženštilý, což mohlo být důvodem, proč byl jako dar odmítnut v *Sáze o Njálovi*. Ale přesto, že *slæðr* mohl být nošen oběma pohlavími, nemůže být vnímán jako zženštilý, protože vikinská společnost byla extrémně ostražitá, co se týče nařčení ze zženštilosti, a takový oděv by urážlivý Egil jistě nepřijal.

Bergův *slæðr* je zjevně také opsán slovem *vesl* (*vesl hafði einn yfir sér ok slæðr af góðu klæði*, *Vatnsdæla saga*, kap. 31), které obecně označuje plášť a které může být volněji přeloženo jako „roucho“.

Ólpa

Ólpa mohla být kratší pláštík, zřejmě kratší verzi *kápy*, s níž je dána do souvislosti v *Jónsbóku* a v *Sáze o Egilovi*. V *Sáze o Egilovi* (kap. 75) dává Egil Álfovi *ólpu*, o níž Álfr prohlásí, že si z ní nechá udělat *kápu*; vtip spočívá v tom, že oděv, který Egil považoval za krátký, vystačil Álfovi na větší *kápu*. Tvar obou oděvů byl tedy podobný.

Jedna ze zmínek v jedné sloce zachované v *Sáze o Hervaře a králi Heiðrekovi* (*Hervarar saga ok Heiðreks*, sloka 16, kap. 4) naznačuje, že mohlo jít archetypálně o mužské oblečení lépe uzpůsobené k boji než větší *kápa*. Často je vyráběna z kůže.

Dodatek překladatele:

Český čtenář, který by hledal tento výraz v našich překladech, by hledal marně, protože výraz *ólpa* byl překládán jako „houně“. Mohu ještě doplnit, že v pramenech objevujeme také zelenou *ólpu*. Kožešinová a zelená *ólpa* zřejmě nebyla, stejně jako *kápa*, pláštěm význačných mužů, nýbrž střední třídy. Je proto zvláštní, že se ji Egil rozhodl věnovat jako dar a svádí to k myšlence, že existovalo dražší a chudší provedení.

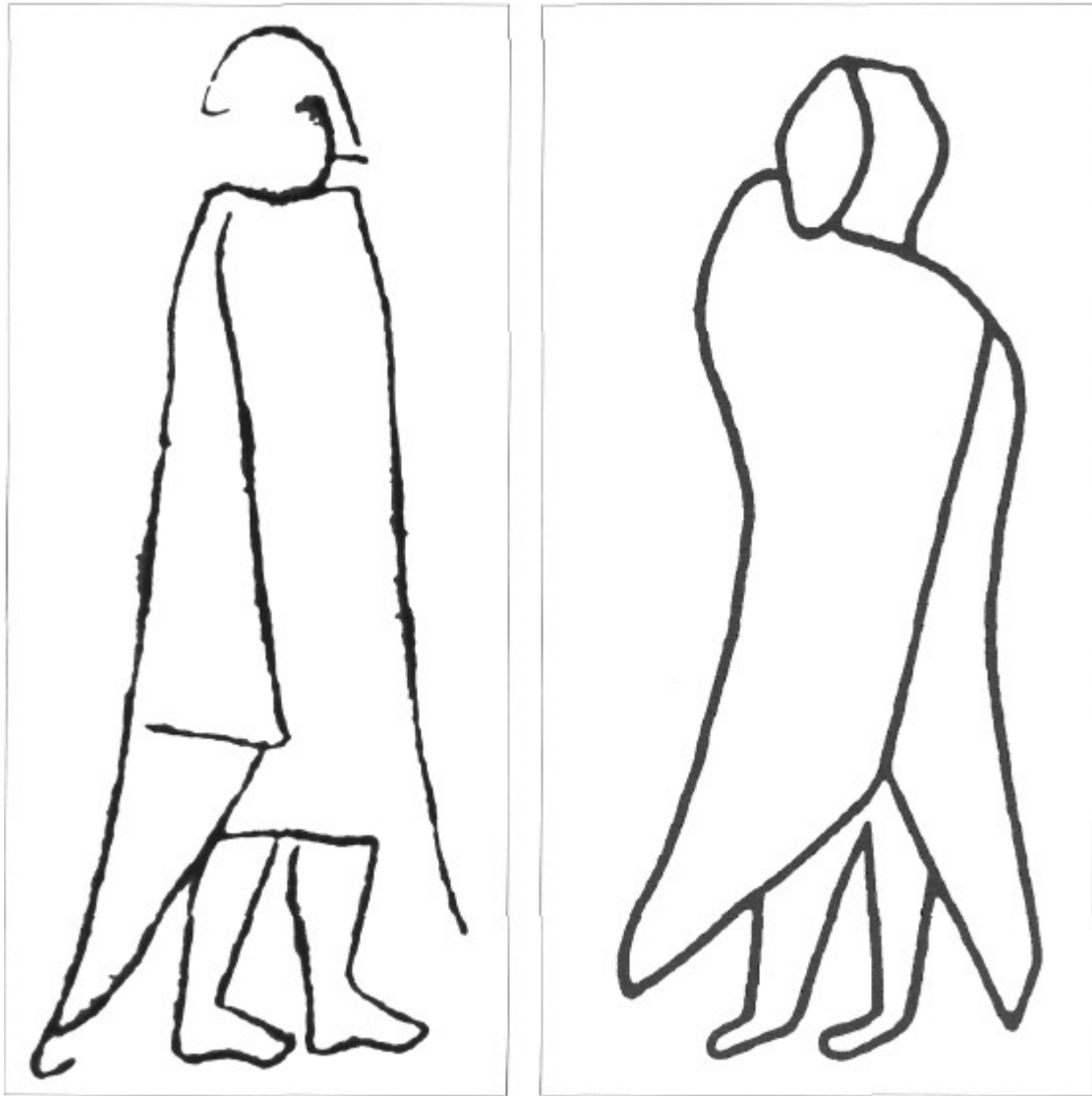
Hekla

Hekla je například Óðinův slavný plášť, který si obléká, když se objevuje v převlečení za tajemného chodce. Ve spojení s Óðinem se objevuje pouze v próze; poezie zjevně slovo *hekla* nezná a v *Písni o Grímnim* (Grímnismál) má Óðin na sobě *feldr*. Jednalo se o oděv podobný klasickému plášti *paenula* a příbuzné slovo *hökull*, které můžeme najít i v dalších raně germánských jazycích, je použito pro kněžský ornát či *paenulu*. Óðin se odívá do *hekly* s kápí, díky čemuž se mu dostalo příjmi „Dlouhá kápě“ (*Síðhötr*), ale *hekla* nemusela mít kápi vždycky. Stejně jako u *kápy* nebo *feldu* mohla být kápě odnímatelný nebo dokonce samostatný oděv.

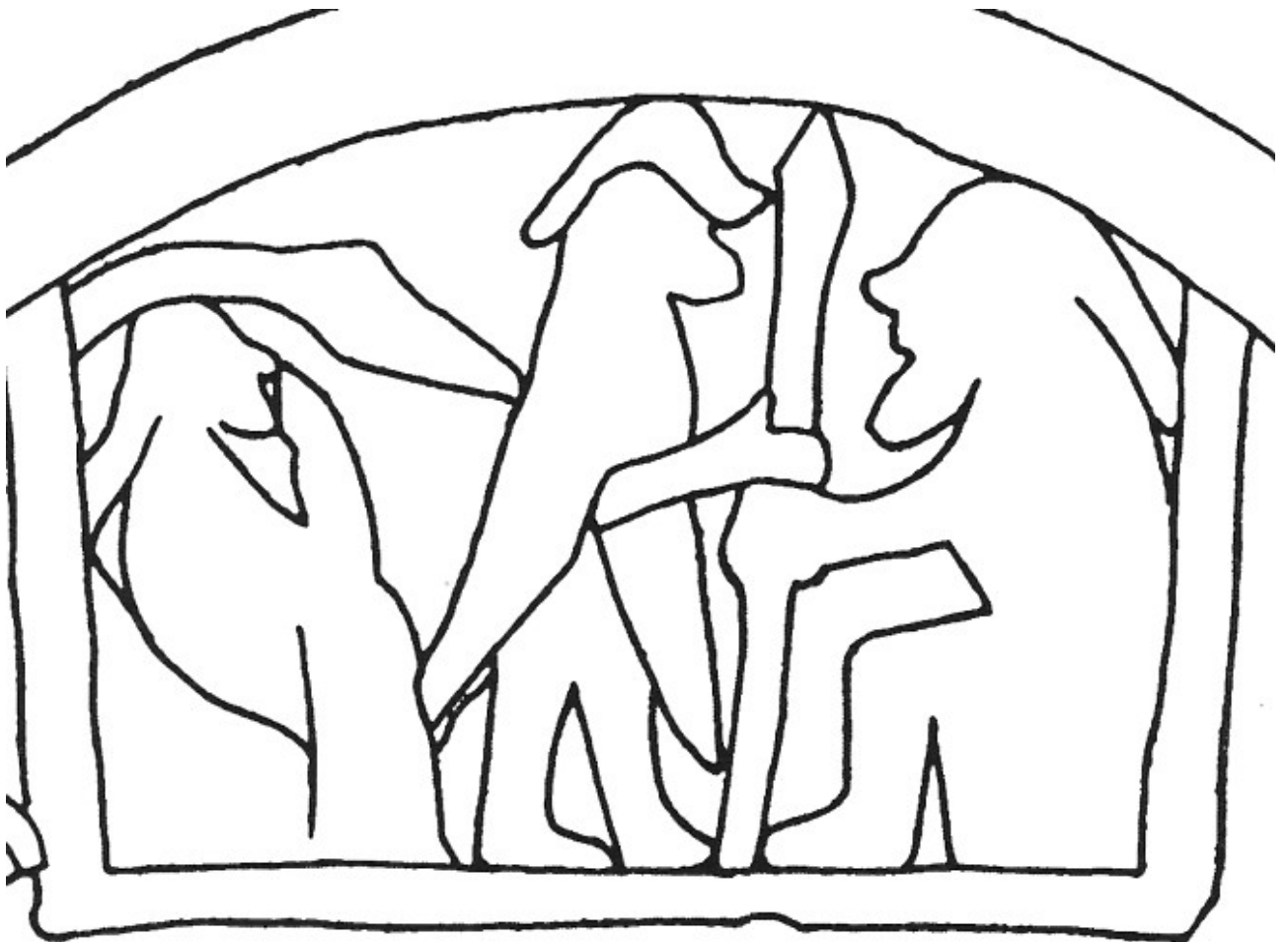
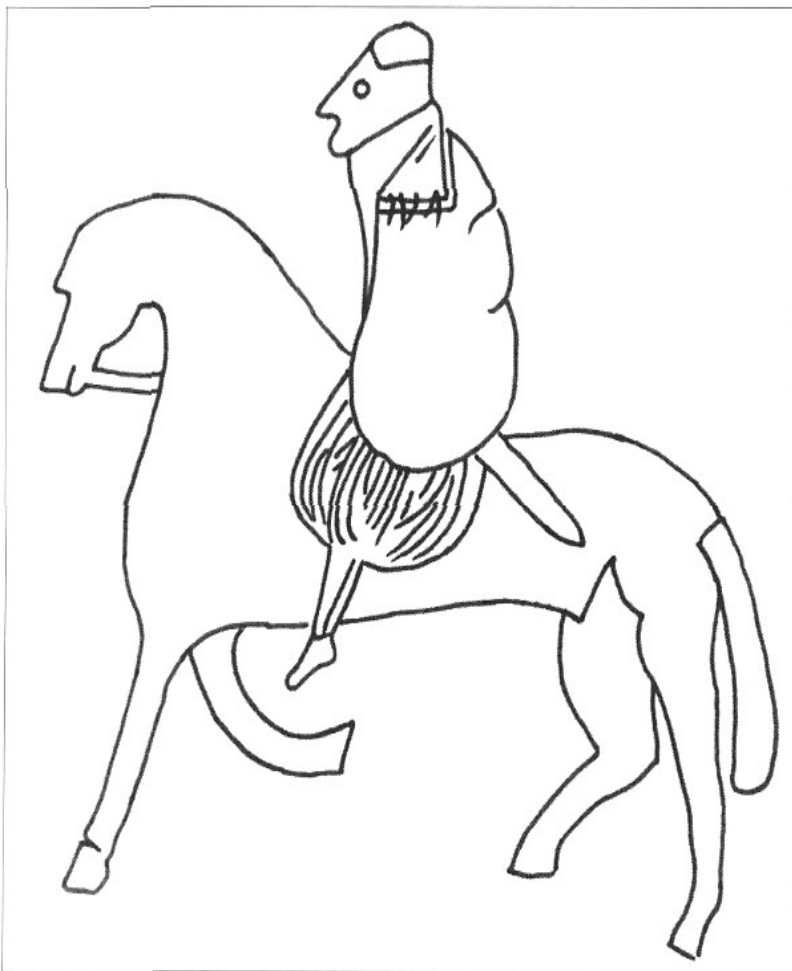
Výjev na gotlandském kameni ze Sandy, který pochází z pozdní doby vikinské, zobrazuje postavu, která má na sobě oděv s kápí a která by mohla představovat postavu Óðina jako chodce. Pláště podobného střihu, ale bez kápí, mají na sobě muži v procesí na oseberské tapisérii a na obrazovém kameni z Halla Broa, kde je *hekla* vyobrazena na jezdcí. Northumbrijská Franksova skříňka z 8. století také znázorňuje scénu (která může reprezentovat Kristovo zatčení), na níž tři postavy mají pláště s kapucemi, zjevně téhož typu. Stejný oděv jako na Franksově skřínce mají další dvě postavy na rytině ze St Mary Bishophill Junior v Yorku. Z těchto soudobých výjevů se zdá, že střih *hekly* mohl být trojúhelníkový nebo půlkolový s dírou na krk, k němuž někdy mohla být připevněna kápě.

Dodatek překladatele:

Autor se nevyjadřuje, k jaké společenské vrstvě se tento typ oděvu vztahuje. Vzhledem k povaze materiálů, na kterých je oděv vyobrazen, si dovoluji tvrdit, že jde o oděv výše postavených lidí. V písemných pramenech nacházíme různobarevné a zdobené *hekly* – flekaté, s modrým okrajem či vyšívané. Z použitých materiálů víme pouze o šarlatu, ale dominantním materiálem musela být opět vlna.



Obr. 1 : Typ *feldr*. Přejato z knihy *Viking Clothing*, str. 106.



Obr. 2, 3, 4 : Typ *hekla*. Přejato z knihy *Viking Clothing*, str. 85, 100, 110.